

UNIONS ESTABLES DE PARELLA I DARRERS PRONUNCIAMENTS DEL TRIBUNAL CONSTITUCIONAL

Alejandra de Lama Aymá
Professora agregada de dret civil
*Universitat Autònoma de Barcelona*¹

Resum

Aquest treball estudia les sentències del Tribunal Constitucional sobre les lleis de parelles de fet de Navarra i Madrid. El Tribunal conclou que les comunitats sense dret civil propi no poden legislar sobre les parelles de fet. Però, per contra, les comunitats que tenen la seva pròpia legislació civil poden fer-ho perquè aquesta no afecta la potestat legislativa de l'Estat sobre les formes de matrimoni i l'ordenació de registres. Tanmateix, el Tribunal sosté que aquestes lleis vulneren la competència de l'Estat per a establir normes de resolució de conflictes de lleis i també el dret al lliure desenvolupament de la personalitat, i, en conseqüència, en declara inconstitucionals alguns articles. Per tant, és possible declarar la inconstitucionalitat d'altres lleis autonòmiques. El Tribunal arriba a la conclusió que les parelles no casades han d'expressar formalment la seva voluntat de ser una parella per a gaudir dels drets d'aquesta. No obstant això, si es necessita l'expressió formal de la voluntat de ser una parella, les lleis de parelles de fet no afegeixen res en relació amb el matrimoni, perquè les dues institucions requereixen un acte formal. La utilitat de les lleis de parelles de fet va ser que possibilitaven gaudir dels drets legals sense que calgués fer cap tràmit similar al matrimoni. Les parelles que confien que les lleis de parelles de fet els seran aplicades, han d'adequar la seva situació a aquesta nova interpretació constitucional i han de fer un acte formal per tal de constituir-se com una parella o bé han de casar-se.

Paraules clau: parella de fet, dret al lliure desenvolupament de la personalitat, competències legislatives en matèria civil, dret constitucional, legislacions autonòmiques.

1. Aquest treball s'ha realitzat en el marc del projecte d'investigació «Nueva configuración de la persona física. Revisión de las condiciones personales, familiares y patrimoniales. El principio de no discriminación», ref. DER2010-17949, concedit pel Ministeri d'Educació.

UNMARRIED COUPLES AND THE LATEST JUDGEMENTS OF THE CONSTITUTIONAL COURT

Abstract

This paper studies the Constitutional Court judgments regarding the laws of Navarra and Madrid on unmarried couples. The Court concludes that autonomous communities without their own civil law cannot legislate on unmarried couples. Conversely, those autonomous communities that have their own civil law can do so because it does not affect the State's legislative power regarding marriage forms and rules on registration. However, the Court maintains that the law of Navarra violates the State's competence to establish rules on the resolution of conflicts of laws and also the right to free development of personality and, accordingly, it declares some articles of the law unconstitutional. As a result of these judgments, it is possible to declare other autonomic laws unconstitutional. The Court draws the conclusion that unmarried couples have to formally express their will to form a couple to benefit from the associated rights. Nevertheless, if formal expression of the will to be a couple is needed, the Law on Unmarried Couples does not add anything in relation to marriage because both institutions require a formal act. The usefulness of the Law on Unmarried Couples resided in the possibility of benefitting from legal rights without the need for formalities like those required for marriage. Couples who trusted that the Law on Unmarried Couples would apply to them have to adjust their situation to this new constitutional interpretation and make a formal act to become a couple or to marry.

Keywords: unmarried couple, right to free development of personality, legislative power in civil matters, Constitutional Law, legislation of autonomous communities.

1. INTRODUCCIÓ

Al llarg de l'any 2013 s'han produït un seguit de pronunciaments del Tribunal Constitucional vers la constitucionalitat de la normativa sobre unions estables de parella que ha estat promulgada per algunes comunitats autònomes. En concret, la Sentència del Tribunal Constitucional (STC) 93/2013, de 23 d'abril, es pronuncia sobre la constitucionalitat de la Llei foral navarresa 6/2000, de 3 de juliol, per a la igualtat jurídica de les parelles estables.² D'altra banda, la STC 81/2013, d'11 d'abril, analitza la constitucionalitat d'alguns preceptes de la Llei 11/2001, de 19 de desembre, d'unions de fet de la Comunitat de Madrid.³

Tot i que la STC 93/2013 i la STC 81/2013 es refereixen a la legislació navarresa i a la legislació madrilenya, respectivament, és evident que la doctrina establerta en ambdues pel Tribunal Constitucional tindrà conseqüències en tota la normativa autònoma sobre parelles de fet. Per aquest motiu resulta interessant fer-ne una

2. Sentència del Tribunal Constitucional (STC) 93/2013, de 23 d'abril (RTC 2013/93).

3. STC 81/2013, d'11 d'abril (RTC 2013/81).

anàlisi a fi d'clarar algunes qüestions que semblaven resoltes pel panorama legislatiu autonòmic.

En aquest sentit, la doctrina del Tribunal Constitucional es pronuncia sobre les competències legislatives de les comunitats autònomes en l'àmbit de la regulació de les parelles de fet i d'algunes matèries del dret civil que corresponen en tot cas a l'Estat (formes de matrimoni, normes de resolució de conflictes i ordenació dels registres públics). D'altra banda, s'analitza la possible vulneració del dret al lliure desenvolupament de la personalitat recollit en l'article 10.1 de la Constitució espanyola (CE). Finalment, una altra qüestió que es considera és el principi de seguretat jurídica i la seva possible vulneració en cas d'aplicar retroactivament aquesta doctrina.

2. UNIONS ESTABLES DE PARELLA I COMPETÈNCIA LEGISLATIVA EN DRET CIVIL

2.1. PLANTEJAMENT

L'article 149.1.8 CE estableix que la competència en legislació civil correspon a l'Estat, sens perjudici de la conservació, la modificació i el desenvolupament del dret civil en les comunitats autònomes que en tinguin. Tanmateix, corresponen en tot cas a l'Estat les regles relatives a l'aplicació i l'eficàcia de les normes jurídiques, la regulació de les formes de matrimoni, l'ordenació dels registres i instruments públics, les bases de les obligacions contractuals, les normes de resolució de conflictes de lleis i la determinació de les fonts dels drets especials.

Certament, la passivitat de l'Estat en la regulació de les parelles de fet ha portat els legisladors autonòmics a legislar en aquesta matèria per tal d'apaivagar la demanda social i resoldre problemes concrets que la realitat social presentava.⁴ Això planteja la qüestió si totes les comunitats autònomes tenen competència legislativa per a regular les unions estables de parella. D'una banda, cal plantejar-se si les comunitats autònomes sense competència legislativa en l'àmbit del dret civil ho poden fer i, de l'altra, si les altres que sí que en tenen ho poden fer o, per contra, la regulació de les parelles de fet entra dins l'àmbit material que l'article 149.1.8 CE reserva «en tot cas» a l'Estat.

4. Això ha portat algun autor a dir que si el legislador estatal hagués regulat les parelles de fet, s'hauria evitat aquesta diversitat normativa i l'arbitrarietat que representa haver recorregut per inconstitucionals algunes lleis, i no d'altres. Així, Miguel COCA PAYERAS, «Competencia legislativa civil, parejas de hecho, libre desarrollo de la personalidad e ilimitada autonomía de la voluntad», *Revista de Derecho Civil*, vol. 1, núm. 1 (2014), p. 34.

2.2. COMPETÈNCIES DE LES COMUNITATS AUTÒNOMES SENSE DRET CIVIL PROPÍ

Les comunitats autònomes sense dret civil propi no tenen competència en l'àmbit de la legislació civil i, per tant, no poden regular les parelles de fet. Aquesta qüestió s'aborda en la STC 81/2013, d'11 d'abril 2013, que es pronuncia sobre alguns aspectes de la Llei 11/2001, de 19 de desembre, d'unions de fet de la Comunitat de Madrid.⁵ El Tribunal Constitucional considera que, tot i que les comunitats autònomes sense competències en legislació civil poden legislar equiparant els drets dels convivents d'una parella estable amb els dels cònjuges en l'àmbit del dret públic,⁶ no ho poden fer en relació amb els efectes jurídics generals en l'esfera patrimonial dels convivents equiparant els seus drets amb els de les persones unides per un vincle matrimonial, en la mesura que això comporta una vulneració de l'article 149.1.8 CE *ab initio*.

En efecte, els articles 4 i 5 de la Llei 11/2001 permeten als membres d'una unió estable de parella establir en una escriptura pública els pactes que considerin oportuns per a regir les seves relacions econòmiques, incloent-hi una compensació econòmica quan existeixi un desequilibri econòmic un cop acabada la convivència. Els pactes només tindran efectes entre les parts, no poden perjudicar mai tercers encara que estiguin inscrits en el registre pertinent i han de respectar la igualtat de drets entre els convivents, és a dir, no poden ésser greument perjudicials per a un d'ells. Si no hi ha pacte, es presumeix que els convivents han de contribuir al manteniment de les càrregues de forma proporcional als seus recursos. Els pactes poden inscriure's en el Registre a petició d'ambdós membres de la parella.

Els preceptes legals estan dirigits, doncs, a regular el règim econòmic de les unions estables. Per això el Tribunal Constitucional conclou que «[l]as consecuencias del examen de esta regulación desde la perspectiva del orden constitucional de distribución de competencias son claras, pues ya tenemos declarado que las regulaciones relativas a las relaciones *inter privatos* constituyen reglas de derecho privado encuadrables en la materia de legislación civil (STC 28/2012, de 1 de marzo, FJ 5),

5. Sobre aquesta Sentència, vegeu Alfredo RAMOS SÁNCHEZ, «Parejas de hecho: regulación de relaciones personales y patrimoniales de derecho civil, no foral ni especial, y su inscripción registral; inconstitucionalidad de los arts. 4 y 5 de la Ley 11/2001, de 19 de diciembre, de uniones de hecho de la Comunidad de Madrid por vulneración del art. 149.1.8 CE», *Diario La Ley*, núm. 8149 (2013), i Miguel COCA PAYERAS, «Competencia legislativa civil», p. 29-48.

6. Els art. 8 i 9 de la Llei 11/2001 equiparen les parelles de fet amb els cònjuges en allò relatiu als beneficis, els drets i les obligacions en l'àmbit del dret públic. El Tribunal Constitucional estableix que «no es posible apreciar la tacha de inconstitucionalidad» ja que «puede entenderse con naturalidad que la previsión legal se vincula [...] con las decisiones respecto al personal al servicio de la Administración de la comunidad de Madrid que pueden ser legítimamente adoptadas por la Comunidad Autónoma, en el marco de la legislación básica y en el ejercicio de sus competencias en relación con el régimen estatutario de sus funcionarios públicos [...] y de ejecución de la legislación laboral» (STC 81/2013, d'11 d'abril, fonament jurídic [FJ] 6).

relaciones *inter privatos* en las que, indudablemente, se integran los pactos de contenidos económico y patrimonial a los que se refieren estos preceptos», per la qual cosa vulneren el primer incís de l'article 149.1.8 CE.⁷

Per tant, la STC 81/2013, d'11 d'abril, significa que la Llei madrilenya 11/2001, de regulació de les parelles de fet, queda nua de contingut civil i resta només vigent en relació amb les normes de dret públic aplicables als convivents, però sobretot deixa la porta oberta que en qualsevol moment succeeixi el mateix respecte a la resta de lleis promulgades en aquest àmbit per comunitats autònomes sense competència en legislació civil.⁸

2.3. COMPETÈNCIES DE LES COMUNITATS AMB DRET CIVIL PROPI

El Tribunal Constitucional estudia si les comunitats autònomes amb dret civil propi poden regular les unions estables de parella o, per contra, aquesta és una de les matèries reservades a l'Estat «en tot cas». La STC 93/2013, de 23 d'abril, diu que «la competencia estatal ex artículo 149.1.8 CE se extiende al sistema matrimonial (requisitos materiales y formales y causas de extinción) y al contenido personal del matrimonio, esto es, el régimen de derechos y deberes de los cónyuges con exclusión del régimen económico matrimonial en los territorios con competencias propias en derecho civil especial o foral, lo que, por otra parte, coincidiría con lo dispuesto en el art. 13.1 del Código civil. Por su parte, la competencia exclusiva de Navarra en materia de derecho civil foral encuentra cobertura constitucional en el art. 149.1.8 CE, precepto en el que se alude a “la conservación, modificación y desarrollo por las comunidades autónomas de los derechos civiles, forales o especiales allí donde existen”, lo que ha de interpretarse en los términos de nuestra reiterada doctrina».⁹

Per tant, el Tribunal Constitucional aplica en l'àmbit competencial de la legislació civil la doctrina de les matèries connexes, segons la qual les comunitats autònomes amb dret civil propi poden conservar-lo, modificar-lo i desenvolupar-lo.¹⁰ Tan-

7. STC 81/2013, d'11 d'abril, FJ 4.

8. Miguel COCA PAYERAS, «Competencia legislativa civil», p. 33. Així succeiria en les comunitats autònomes d'Astúries (Llei del Principat d'Astúries 4/2002, de 23 de maig, de parelles estables), Andalusia (Llei 5/2002, de 16 de desembre, de parelles de fet), Canàries (Llei 5/2003, de 6 de març, per a la regulació de les parelles de fet a la Comunitat Autònoma de Canàries), Extremadura (Llei 5/2003, de 20 de març, de parelles de fet de la Comunitat Autònoma d'Extremadura), Cantàbria (Llei 1/2005, de 16 de maig, de parelles de fet de la Comunitat Autònoma de Cantàbria) i València (Llei 5/2012, de 15 d'octubre, de la Generalitat, d'unions de fet formalitzades de la Comunitat Valenciana).

9. STC 93/2013, de 23 d'abril, FJ 5.

10. El Tribunal Constitucional ha deixat establert que «la noción constitucional de “desarrollo” permite una ordenación legislativa de ámbitos hasta entonces no normados por aquel derecho, pues lo contrario llevaría a la inadmisibile identificación de tal concepto con el más restringido de “modificación”. El “desarrollo” de los derechos civiles forales o especiales enuncia, pues, una competencia autonómica en

mateix, sembla que introdueix una novetat, ja que entén el terme *desenvolupar* en un sentit ampli, i no estricte, com encara defensa algun autor,¹¹ ni intermedi,¹² ja que vincula les matèries connexes al fet de no envair les matèries exclusives de l'Estat que recull l'article 149.1.8 CE.¹³ És a dir, es considera l'existència de connectivitat en les matèries civils amb el límit de les matèries reservades en tot cas a l'Estat. En les sentències comentades, el Tribunal Constitucional es planteja si les lleis autonòmiques afecten la regulació de les formes de matrimoni, les normes de resolució de conflictes i l'ordenació de registres.

la materia que no debe vincularse rígidamente al contenido actual de la Compilación u otras normas de su ordenamiento. Cabe, pues, que las comunidades autónomas dotadas de derecho civil foral o especial regulen instituciones conexas con las ya reguladas en la Compilación dentro de una actualización o innovación de los contenidos de ésta según los principios informadores peculiares del derecho foral. Lo que no significa, claro está, en consonancia con lo anteriormente expuesto, una competencia legislativa civil ilimitada *ratione materiae* dejada a la disponibilidad de las comunidades autónomas, que pugnaría con lo dispuesto en el art. 149.1.8 CE, por lo que no podría reconocer su fundamento en la singularidad civil que la Constitución ha querido por vía competencial garantizar». Vegeu també la STC 88/1993, de 12 de març, FJ 3, la STC 156/1993, de 6 de maig, FJ 1, i la STC 31/2010, de 28 de juny, FJ 7.

11. Rodrigo BERCOVITZ RODRÍGUEZ-CANO, «Inconstitucionalidad parcial de la Ley foral 6/2000, de 3 de julio, para la igualdad jurídica de las parejas estables. Sentencia del TC de 23 de abril de 2013 (RTC 2013/93)», *Cuadernos Civitas de Jurisprudencia Civil*, núm. 94 (2014), p. 217 i seg., esp. p. 219, que afirma que «[a]l socaire de la competencia de las comunidades autónomas para desarrollar su derecho civil foral o especial no cabe legislar sobre parejas de hecho habida cuenta de que ese desarrollo no es ilimitado, sino que ha de ser sobre materias conexas con las ya reguladas en cada uno de ellos en el momento de entrada en vigor de la Constitución, y además el desarrollo ha de responder a los propios principios informadores del derecho civil foral o especial en cuestión. Pues bien, ninguno de estos dos límites se respetan, ni el de la conexión, ya que las parejas de hecho no estaban reguladas en el mencionado momento por ninguno de los derechos civiles forales o especiales vigentes en España, ni el de los propios principios, porque inicialmente tampoco existían al respecto y porque posteriormente no eran propios sino que respondían a principios de todo el ordenamiento jurídico español». Vegeu també, sobre aquest tema, Rodrigo BERCOVITZ RODRÍGUEZ-CANO, «La competencia para legislar sobre parejas de hecho», *Derecho Privado y Constitución*, núm. 17 (2003), p. 61 i seg. En el mateix sentit, vegeu el vot particular de la STC 93/2013, de 23 d'abril.

12. El mateix Tribunal Constitucional va crear el concepte de *matèria connexa* com un criteri per a desenvolupar el dret civil propi regulant matèries no recollides per aquest però que hi guardaven algun tipus de relació, amb el límit de les matèries reservades a l'Estat. En la STC 93/2013, de 23 d'abril, sembla que el Tribunal Constitucional no analitza el criteri de la relació material i se centra exclusivament en el de no envair les matèries reservades a l'Estat.

13. En el mateix sentit es pronuncia la doctrina majoritària en aquest moment. Vegeu, com a mostra, M. del Carmen GETE-ALONSO Y CALERA, María YSAS SOLANES i Judith SOLÉ RESINA, *Derecho de la persona vigente en Cataluña*, València, 2007, p. 30, i Miquel MARTÍN CASALS, «El derecho a la convivencia anónima en pareja: ¿un nuevo derecho fundamental?», *InDret*, núm. 3 (2013), p. 8 i seg. Aquesta és la postura adoptada també per l'Estatut d'autonomia de Catalunya, que en el seu art. 129 estableix que correspon a la Generalitat de Catalunya la legislació en dret civil, llevat de les matèries que corresponen en tot cas a l'Estat.

2.3.1. *Les formes de matrimoni*

El Tribunal Constitucional analitza si la regulació de les unions estables de parella representa una vulneració de les competències exclusives de l'Estat en la mesura que podria afectar les formes de matrimoni. I, en aquest sentit, conclou que les comunitats autònomes amb dret civil propi poden regular les parelles de fet com una matèria connexa, ja que entén que són una institució diferent del matrimoni i, per tant, no equivalent.¹⁴ Així, estableix que «el declarado objeto de la regulación del legislador foral no es el matrimonio, sino la convivencia estable *more uxorio* desarrollada al margen del matrimonio» i que «el matrimonio y la convivencia extramatrimonial no son realidades equivalentes. El matrimonio es una institución social garantizada por nuestra norma suprema, y el derecho a contraerlo es un derecho constitucional (art. 32.2), cuyo régimen jurídico corresponde a la ley por mandato constitucional (art. 32.2), mientras que “nada de ello ocurre con la unión de hecho *more uxorio*, que ni es una institución jurídicamente garantizada ni hay un derecho constitucional expreso a su establecimiento”». Tot i que reconeix que «aún cuando en su regulación puede encontrarse cierta conexión o paralelismo entre ambas realidades, su regulación difiere, entre otros supuestos sustanciales, en el relativo a los requisitos y formalidades que para la celebración del matrimonio exige la formalización solemne de la prestación del consentimiento al efecto ante un funcionario o autoridad, o, en su caso, en la forma prevista por la correspondiente confesión religiosa [...]. Estas evidentes diferencias, que se ponen de relieve desde la esencia misma de una y otra realidades jurídicas, impiden su equiparación conceptual, por lo que no se produce invasión alguna de la competencia exclusiva estatal sobre las relaciones jurídico-civiles relativas a las formas de matrimonio por el hecho de que la Comunidad Foral de Navarra haya decidido regular las parejas estables y atribuir determinadas consecuencias jurídicas a las uniones de hecho». I «no altera esta conclusión el hecho de que la Ley foral impugnada discipline un fenómeno social (la pareja estable) con el fin expresamente reconocido de eliminar las discriminaciones en función del grupo familiar del que se forme parte, con independencia de que tenga su origen en el matrimonio o en una unión afectiva análoga». En aquest sentit, «el Parlamento Foral de Navarra, que ciertamente no puede regular el matrimonio, sí se encuentra facultado para valorar el fenómeno que las parejas estables suponen en el marco de sus competencias y para extraer, en el campo específico de la realidad correspondiente a las mismas, las consecuencias que estime procedentes dentro de su ámbito competencial. Pero ello no incide en la competencia exclusiva que corresponde al Estado para regular la institución matrimonial de acuerdo con el art. 149.1.8 CE».¹⁵

14. No ho veuen així Miguel COCA PAYERAS, «Competencia legislativa civil», p. 44, i Rodrigo BERCOVITZ RODRÍGUEZ-CANO, «Inconstitucionalidad parcial de la Ley foral», p. 217 i seg.

15. STC 93/2013, de 23 d'abril, FJ 5.

Si el Tribunal Constitucional hagués arribat a una conclusió diferent i hagués entès que matrimoni i unió estable de parella són una realitat jurídica equivalent, hauria hagut de concloure, en aplicació de la seva doctrina competencial en legislació civil, que les comunitats autònomes amb dret civil propi no tenen competència per a regular les parelles de fet i hauria hagut de declarar la inconstitucionalitat de les lleis. Tanmateix, ha optat per una opció hermenèutica que porta a unes conseqüències similars tot i que d'una forma més matisada, ja que entén que les comunitats amb dret civil propi poden legislar sobre parelles de fet perquè aquestes constitueixen una realitat diferenciada del matrimoni, però que, en l'exercici d'aquesta competència, Navarra ha vulnerat el dret al lliure desenvolupament de la personalitat (art. 10.1 CE), de manera que no es pot declarar inconstitucional la llei en el seu conjunt, com succeiria en cas que es considerés la institució com a equivalent al matrimoni, sinó que s'han de considerar inconstitucionals solament els preceptes que vulnerin el dret esmentat. Amb tot, a la pràctica, com veurem, això comporta la declaració d'inconstitucionalitat de tots els efectes civils de la llei i, per tant, significa gairebé deixar-la buida de contingut civil.¹⁶

2.3.2. *Normes de resolució de conflictes de lleis*

D'altra banda, el Tribunal Constitucional estudia si s'ha envaït la matèria exclusiva estatal sobre normes de resolució de conflictes de lleis. Així, diu que la Constitució «optó por un sistema estatal y, por tanto, uniforme de derecho civil interregional y excluyó, en la misma medida, que pudieran las comunidades autónomas establecer regímenes peculiares para la resolución de conflictos de leyes, ya por la vía de articular puntos de conexión diversos a los dispuestos en la legislación general, ya, en otras hipótesis, por medio de la redefinición, alteración o manipulación de tales puntos de conexión. Esta es, en definitiva, una materia enteramente sustraída por el art. 149.1.8 a la acción normativa de las comunidades autónomas y atribuida “en todo caso” a la legislación del Estado». I afegeix que «[d]ebe, por consiguiente, el Estado regular el modo de adquisición y régimen jurídico de la vecindad civil [...] y disponer, también, cuál sea la ley aplicable a las relaciones y actos jurídicos en que intervengan sujetos con vecindad civil diversa». Per això «es patente que el art. 2.3 de la Ley foral 6/2000 se aparta de esta doctrina pues, al establecer su aplicación al supuesto en que uno de los dos miembros de la pareja estable tenga vecindad civil navarra, determina el ámbito de aplicación de una norma integrada en el ordenamiento navarro y dispone unilateralmente, por tanto, la eventual aplicación de la normativa de la Comunidad Foral al miembro de la pareja que no tenga la vecindad civil antes citada». En aquest sentit, «con la utilización del criterio de la vecindad civil y al constituir ésta el

16. Miguel COCA PAYERAS, «Competencia legislativa civil», p. 48.

punto de conexión para la determinación del estatuto personal, es claro que se viene a incidir sobre las “normas para resolver los conflictos de leyes”.¹⁷

D'aquests fragments, se'n poden extreure dues conclusions. En primer lloc, si la determinació del veïnatge civil com a punt de connexió per a determinar l'aplicació de la Llei navarresa de parelles de fet representa una extralimitació de les competències perquè envaeix una matèria reservada a l'Estat de forma exclusiva, això deixa la porta oberta a la possibilitat de declarar inconstitucionals altres lleis autonòmiques de parelles de fet que estableixen el mateix punt de connexió de resolució de conflictes de lleis. Així, l'article 1.1 de la derogada Llei catalana 10/1998, de 15 de juliol, d'unions estables de parella, establia que, per tal que fos aplicada, almenys un dels dos membres de la parella havia de tenir veïnatge civil català. L'actual regulació de les parelles de fet en els articles 234-1 i següents del Codi civil de Catalunya no preveu cap norma equivalent de resolució de conflictes, per la qual cosa haurem d'aplicar els criteris generals. Tanmateix, l'article 2.2 de la Llei balear 18/2001, de 19 de desembre, de parelles estables, estableix que, per tal d'acollir-se a la Llei, cal tenir veïnatge civil balear i que ambdós membres de la parella s'hagin sotmès al seu règim de forma expressa. L'article 2.2 de la Llei basca 2/2003, de 7 de maig, reguladora de les parelles de fet, estableix que, per a constituir-se com a parella de fet segons aquesta Llei, cal que almenys un membre de la parella tingui veïnatge administratiu basc. La similitud entre aquests preceptes i el de la Llei navarresa fa palesa la possibilitat de declarar-los inconstitucionals perquè envaeixen competències estatals.

La segona conclusió que hem de comentar és quin criteri de dret interregional caldrà aplicar per tal de resoldre els conflictes de lleis, atès que la pròpia llei autonòmica no pot regular-ho. En aquest sentit, sembla que seria més adient aplicar analògicament l'article 9.2 del Codi civil,¹⁸ segons el qual els efectes del matrimoni s'han de regir per la llei personal comuna en el moment de celebrar el matrimoni; si no n'hi ha, per la llei personal o de residència de qualsevol dels dos cònjuges escollida en un document autèntic; i si no hi ha elecció, per la Llei de residència habitual comuna immediatament posterior a la celebració del matrimoni i, a falta d'aquesta, per la del lloc de celebració del matrimoni. Per tant, en cas de veïnatge civil diferent dels membres de la parella, si no s'ha escollit la llei aplicable en un document autèntic, la parella s'ha de regir per la llei del lloc de residència un cop constituïda aquesta.

2.3.3. *L'ordenació de registres*

Finalment, el caràcter constitutiu de la inscripció en un determinat registre autonòmic no fa que es vulneri la competència exclusiva de l'Estat en relació amb

17. STC 93/2013, de 23 d'abril, FJ 6.

18. Miguel COCA PAYERAS, «Competencia legislativa civil», p. 38.

l'ordenació de registres i instruments públics de l'article 149.1 CE, sempre que les unions estables de parella no tinguin eficàcia en l'àmbit civil. Així, el Tribunal Constitucional conclou que «[d]escartado ya [...] que el registro despliegue su eficacia en el ámbito de las relaciones personales y patrimoniales de los integrantes de la unión de hecho [...] resulta que el mismo se limita a publicitar un hecho, la existencia de la previa unión de hecho, a fin de atribuirles determinada eficacia en ámbitos de competencia propia de la Comunidad de Madrid y, por tanto, sin incidir en la legislación civil ni, por lo mismo, en la competencia estatal relativa a la ordenación de registros del art. 149.1.8 CE».¹⁹

En efecte, la reserva de matèria exclusiva a l'Estat en relació amb l'ordenació dels registres es refereix solament als registres de caràcter civil. Això significa que tant les comunitats autònomes amb dret civil propi com les que no en tenen poden regular l'ordenació de registres que no tinguin efectes civils.

3. EL LLIURE DESENVOLUPAMENT DE LA PERSONALITAT I L'AUTONOMIA DE LA VOLUNTAT

La STC 93/2013, de 23 d'abril, es pronuncia sobre la possible vulneració del dret al lliure desenvolupament de la personalitat per la Llei navarresa d'unions estables de parella. En aquest sentit, estableix:

[L]a unión de hecho puede caracterizarse, en principio, como una relación estable de convivencia *more uxorio*, cuyo elemento definitorio común queda cifrado en la voluntad libremente configurada de permanecer al margen del derecho en cuanto a las consecuencias jurídicas inherentes a la institución matrimonial a que se refiere el art. 32 CE. Debe matizarse que, si bien, como regla general, esa exclusión viene dada por la libre y voluntaria decisión de los integrantes de la pareja de no acceder a la formalización del vínculo matrimonial conforme a las previsiones legales, es notorio que históricamente se han producido situaciones de parejas que, pese a su voluntad explícita de contraer matrimonio, se encontraban con impedimentos legales para llevarlo a cabo [...]. Tal es el supuesto de las uniones estables que tuvieron su causa en la imposibilidad de contraer matrimonio como consecuencia de la legislación anterior a la Ley 30/1981, de 7 de julio, en la que el divorcio no se admitía legalmente como causa de disolución del matrimonio [...]. Y en la misma situación se encontraban las parejas estables de personas del mismo sexo, que hasta la modificación introducida en el Código Civil en materia de derecho a contraer matrimonio [...] no tenían la posibilidad legal de contraer matrimonio con los efectos anejos al mismo.

Per tant, el Tribunal Constitucional parteix d'un concepte d'*unión estable de parella* segons el qual existeix una voluntat expressa dels membres d'aquesta de no

19. STC 81/2013, d'11 d'abril, FJ 5.

assumir els efectes del matrimoni i quedar al marge del seu àmbit.²⁰ Per això solament accepta la possibilitat de donar certs efectes legals a les parelles de fet que ho són, no perquè hagin assumit voluntàriament la seva constitució, sinó perquè no poden accedir a la institució matrimonial. Tradicionalment, les parelles del mateix sexe i les parelles de fet en què un dels membres estava casat i no podia divorciar-se han estat objecte d'atenció per tal d'atendre els seus interessos, ja que la no celebració d'un matrimoni en aquest cas no era conseqüència de la voluntat manifesta de no casar-se, sinó, ans al contrari, de la impossibilitat de fer-ho.

Tanmateix, creiem que l'Alt Tribunal parteix d'un concepte anacrònic de *parella de fet* que potser va tenir sentit en èpoques passades, però que actualment no respon a la realitat social ni als interessos de les unions estables de parella. En efecte, des de la promulgació de la Llei 30/1981, de 7 de juliol, de modificació del Codi civil per a acceptar el divorci com a causa de dissolució del matrimoni, és possible obtenir el divorci i, per tant, els membres de la parella de fet poden contraure novament matrimoni, de manera que, si no ho fan, segons la interpretació del Tribunal, és perquè no volen. D'altra banda, la Llei 13/2005, d'1 de juliol, de modificació del Codi civil, accepta el matrimoni de parelles del mateix sexe, per la qual cosa actualment tampoc a les parelles de fet homosexuals no els està vedat l'accés a la institució matrimonial. Així, doncs, si en un determinat moment la normativa sobre parelles de fet va tenir importància per a donar resposta a les necessitats de les parelles que no podien accedir al matrimoni, actualment ja no és necessària perquè els interessos d'aquestes poden acollir-se a la normativa sobre el matrimoni.

Per això cal plantejar-se quina utilitat té avui dia la normativa sobre parelles de fet. En aquest sentit, la societat ha evolucionat més que no pas el Tribunal Constitucional. En efecte, la normativa autonòmica sobre parelles de fet s'ha generalitzat i això ha comportat la conscienciació social, almenys en les comunitats amb dret civil propi que han regulat a bastament la institució, que els efectes de la institució matrimonial i els de la parella de fet eren equivalents o similars. En l'àmbit català, l'equivalència s'ha estès fins i tot a l'àmbit successori, on el convivent té els mateixos drets successoris que el cònjuge vidu.²¹ Això ha generat la confiança que l'aplicació de la normativa autonòmica sobre parelles de fet, especialment en comunitats amb dret civil propi que han regulat la institució a bastament, garantia uns drets equivalents als dels cònjuges i que, per tant, era relativament irrellevant contraure o no matrimoni. Si això és així, caldrà veure, a la vista de la doctrina del Tribunal Constitucional, com es protegeixen les parelles de fet que, confiant en els efectes de la llei, no van

20. Com s'ha ressaltat, el Tribunal Constitucional fa una definició negativa de les parelles de fet, atès que les defineix pel que no són. Ho critiquen Miguel COCA PAYERAS, «Competencia legislativa civil», p. 42, i Miquel MARTÍN CASALS, «El derecho a la convivencia anónima en pareja», p. 26.

21. En efecte, l'art. 442-3 CCCat i seg. estableixen els mateixos drets successoris en la successió intestada per al cònjuge vidu i per al convivent en unió estable de parella.

contraure matrimoni, i seran especialment importants els efectes de la retroactivitat o no de la doctrina.

El Tribunal Constitucional parteix de la idea que si una parella no ha contret matrimoni és perquè expressament rebutja els efectes de la institució matrimonial i, per tant, no se li pot imposar una normativa equivalent a la que ells volien excloure, perquè tal cosa és contrària al lliure desenvolupament de la personalitat. Tanmateix, aquesta postura, com diem, no té en compte la confiança generada en la societat per la generalització de les normatives autonòmiques de parelles de fet en el sentit d'esperar similars efectes jurídics d'ambdues institucions. És cert, però, que aquesta confiança no és igual en comunitats en què la normativa sobre parelles de fet té efectes molt limitats que en aquelles altres comunitats en què els drets i deures dels convivents i dels cònjuges són pràcticament equivalents.

En tot cas, a la vista de la doctrina del Tribunal Constitucional, les parelles de fet haurien de tenir en compte que solament si manifesten la seva voluntat d'adherir-se a la normativa de parelles de fet els serà aplicat el règim jurídic d'aquesta. Tanmateix, si per tal de gaudir d'aquests drets i deures cal fer un acte de constitució de la parella de fet igual que s'ha de procedir a la celebració del matrimoni, quin avantatge aporta l'existència d'una normativa sobre parelles de fet al marge del matrimoni? La utilitat de la normativa d'unions estables era precisament poder gaudir d'efectes similars als del matrimoni sense haver de realitzar cap acte jurídic formal.

El Tribunal Constitucional entén que «el límite principal con el que se tropieza es la propia libertad de los integrantes de la pareja y su autonomía privada [...]. Por ello, el régimen jurídico que el legislador puede establecer al efecto deberá ser eminentemente dispositivo y no imperativo, so pena de vulnerar la libertad consagrada en el art. 10.1 CE. De manera que únicamente podrán considerarse respetuosos de la libertad personal aquellos efectos jurídicos cuya operatividad se condiciona a su previa asunción por ambos miembros de la pareja».²²

Cal, doncs, determinar si el règim establert en la normativa sobre parelles de fet és d'aplicació imperativa o si, per contra, aquestes poden optar voluntàriament per sotmetre's, o no, a aquesta regulació. I, en aquest sentit, el Tribunal Constitucional considera que «[a]unque es evidente que la propia existencia de la unión de hecho implica una voluntad de convivir, ésta no es suficiente para entender que asumen los efectos jurídicos previstos por la Ley para las parejas estables. Ya hemos señalado que la relación *more uxorio* se basa precisamente en una decisión libre de los convivientes de mantener una relación en común, no necesariamente formalizada jurídicamente, que, como regla de principio, excluye el estatus jurídico imperativo de derechos y obligaciones característicos de la institución matrimonial. Debemos analizar, por tanto, si las reglas contenidas en el articulado de la Ley foral determinan que el régimen que en la misma se establece resulta imperativo para las parejas

22. STC 93/2013, de 23 d'abril, FJ 8.

estables o, por el contrario, es de carácter meramente dispositivo, esto es, abierto a su asunción voluntaria por ambos integrantes de aquéllas».²³

Per tant, el Tribunal Constitucional permet un règim jurídic propi de les unions estables de parella sempre que hagi estat pactat pels seus membres de forma dispositiva. Això significa un règim molt més liberal que el permès pel legislador quant a la institució matrimonial, en la qual existeixen un seguit de normes imperatives l'aplicació de les quals no es pot desplaçar per la voluntat dels cònjuges.²⁴ En efecte, en aplicació d'aquesta doctrina, no hi ha cap regla que s'hagi d'imposar de forma imperativa a les unions estables de parella.²⁵ Tanmateix, pensem que prenent com a base els límits de l'article 1255 CC es podria plantejar la possibilitat d'aplicar previsions per tal de garantir determinats béns jurídics mereixedors d'una protecció especial, com la protecció de la família per aplicació de l'article 39 CE.²⁶

En efecte, el concepte de *família* protegit per la Constitució no és només el derivat del matrimoni, sinó que en l'article 39 CE hi caben altres modalitats familiars com les que procedeixen d'una parella de fet. Així, el Tribunal Constitucional estableix que «nuestra Constitución “no ha identificado la familia a la que manda proteger con la que tiene su origen en el matrimonio”, no sólo por la regulación diferenciada de ambas instituciones, sino también por el carácter tuitivo con el que la Constitución trata a la familia, “protección que responde a imperativos ligados al carácter ‘social’ de nuestro Estado (arts. 1.1 y 9.2) y a la atención, por consiguiente, de la realidad efectiva de los modos de convivencia que en la sociedad se expresen. El sentido de estas normas constitucionales no se concilia, por lo tanto, con la constrictión del concepto de familia a la de origen matrimonial, por relevante que sea en nuestra cultura [...] esa modalidad de vida familiar. Existen otras junto a ella como corresponde a una sociedad plural” [...]. Y esa familia, distinta a la que se constituye mediante el matrimonio, concebida como realidad social a la que se extiende la protección constitucional, ha sido entendida por este Tribunal como “la que se constituye voluntariamente mediante la unión de hecho, afectiva y estable, de una pareja”».²⁷

Per contra, sempre que les parts establissin que aquesta és la seva voluntat, podrien atorgar a la unió estable els mateixos efectes jurídics que els derivats del matri-

23. STC 93/2013, de 23 d'abril, FJ 9.

24. Miguel COCA PAYERAS, «Competencia legislativa civil», p. 47.

25. Miquel MARTÍN CASALS, «El derecho a la convivencia anónima en pareja», p. 28-30, entén que sembla que el Tribunal Constitucional hagi creat el dret anòmic a viure en parella.

26. El mateix Tribunal Constitucional fa referència a l'art. 1255 CC i a la llei, la moral i l'ordre públic com a límits que el precepte estableix al principi d'autonomia de la voluntat. És cert, però, com comenta Miquel MARTÍN CASALS, «El derecho a la convivencia anónima en pareja», p. 30, que posteriorment parla de l'autonomia de la voluntat sense citar la llei com un dels seus límits.

27. STC 93/2013, de 23 d'abril, FJ 8.

moni.²⁸ Tanmateix, no veiem quin avantatge tindria aquesta possibilitat respecte al matrimoni, perquè si les parts estan disposades a esmerçar esforços a pactar un règim jurídic equivalent al del matrimoni, poden celebrar el matrimoni. És a dir, actualment la utilitat de la normativa de parelles de fet és que aquestes puguin gaudir d'un règim jurídic similar al matrimonial sense que hagin de complir les formalitats que aquest exigeix. Si el Tribunal Constitucional exigeix un pacte per tal que això sigui possible, la normativa de parelles de fet no aporta cap avantatge respecte al matrimoni.

En aquest sentit, el Tribunal analitza si els supòsits que l'article 2 de la Llei navarresa preveu com a constitutius d'una unió estable de parella són conformes al lliure desenvolupament de la personalitat, i arriba a una conclusió negativa respecte als dos primers. En efecte, la Llei navarresa considera que la parella és estable i, per tant, se li aplica el règim jurídic de la Llei si ha conviscut almenys un any, si té descendència comuna o, finalment, si ha formalitzat en una escriptura pública la seva voluntat de constituir-se com a tal. El Tribunal Constitucional entén que els dos primers supòsits no són respectuosos amb el dret al lliure desenvolupament de la personalitat perquè signifiquen l'aplicació del règim jurídic de la Llei a parelles que no han manifestat expressament la seva voluntat d'adherir-s'hi. Per contra, considera que sí que seria respectuós amb aquest dret la forma de constitució de la parella mitjançant una escriptura pública, perquè en aquest cas la parella sí que ha manifestat la seva voluntat en aquest sentit.

Ara bé, considera que també tenen la consideració de parella estable les parelles que reuneixin els requisits de la seva definició, si bé entén que en aquest cas caldrà acreditar la concurrència d'aquests requisits per qualsevol dels mitjans de prova admesos en dret. Sobta, per tant, que l'Alt Tribunal equipari la definició de *parella estable* amb els supòsits en què la llei pressuposa que hi ha estabilitat de la convivència, ja que estem davant d'àmbits conceptuals diferents.²⁹

Però sorprèn també que consideri inconstitucionals per vulnerar el lliure desenvolupament de la personalitat els supòsits de constitució pel transcurs d'un any o per tenir descendència comuna perquè els convivents no han manifestat la seva voluntat d'adherir-se a la llei i, en canvi, consideri constitucional la definició de la parella estable com un altre supòsit de constitució, ja que tampoc aquí els convivents no han manifestat aquesta voluntat.

Creiem que per tal de donar una interpretació coherent a la doctrina del Tribunal Constitucional hem de concloure que només quan els convivents han manifestat la seva voluntat d'adherir-se al règim legal es respecta el lliure desenvolupament de la seva personalitat. Per tant, l'aplicació de la llei a parelles de fet que hagin conviscut durant un any o tinguin descendència comuna seria inconstitucional, però no ho

28. Rodrigo BERCOVITZ RODRÍGUEZ-CANO, «Inconstitucionalidad parcial de la Ley foral», p. 223, ha entès aquesta possibilitat com una porta oberta a un segon tipus de matrimoni.

29. Miguel COCA PAYERAS, «Competencia legislativa civil», p. 41.

seria si la unió estable s'ha constituït mitjançant una escriptura pública o si queda palesa la seva voluntat en aquest sentit, la qual cosa en la pràctica significa una mínima possibilitat de prova.³⁰

En conseqüència, «hemos de concluir que la regulación discutida responde básicamente a un modelo imperativo, bien alejado del régimen dispositivo que resultaría acorde a las características de las uniones de hecho, y a las exigencias del libre desarrollo de la personalidad recogido en el art. 10.1 CE [...]. Sin embargo, esta conclusión no conlleva de manera necesaria la declaración de inconstitucionalidad del conjunto de la Ley, pues los efectos que se contemplan en sus distintos preceptos para las parejas estables no tienen un carácter homogéneo [...]. Por consiguiente habrá que atender al contenido concreto de cada precepto para dilucidar si merece o no un pronunciamiento de inconstitucionalidad».³¹

Malgrat la declaració d'intencions del Tribunal Constitucional, veritablement la Sentència 93/2013 deixa gairebé buida de contingut la Llei navarresa de parelles de fet,³² ja que considera inconstitucionals els articles relatius a la constitució de la parella pel transcurs d'un any o per descendència comuna, l'obligació de contribuir proporcionalment a les seves possibilitats al manteniment de l'habitatge i les despeses comunes llevat que hi hagi un pacte en sentit contrari, les previsions relatives a la possibilitat de demanar una pensió periòdica a l'altre convivent, les regles relatives a la tutela, la curatela, la incapacitació, la declaració d'absència i la declaració de prodigalitat, i les previsions relatives al dret successori o al dret fiscal. Només escapen a la inconstitucionalitat els preceptes que estableixen drets que han de sol·licitar expressament els convivents per tal de gaudir-ne (àmbit del dret públic, adopció...).

4. ABAST TEMPORAL DE LA DECLARACIÓ D'INCONSTITUCIONALITAT

El Tribunal Constitucional es planteja el grau de retroactivitat que ha de donar a la declaració d'inconstitucionalitat de la Llei, ja que entén que no pot passar per alt l'existència de situacions personals i patrimonials de diferent tipus consolidades a l'empara de la legislació de parelles de fet navarresa. Per això reconeix que «[d]otar de eficàcia *ex nunc* a nuestra declaración de inconstitucionalidad podría producir importantes perjuicios a las parejas estables cuya relación se haya desarrollado durante este tiempo de conformidad con las previsiones de dicha Ley».³³

30. Per contra, Miguel COCA PAYERAS, «Competencia legislativa civil», p. 45, entén que la constitució s'ha de fer mitjançant el supòsit de constitució negocial en una escriptura pública.

31. STC 93/2013, de 23 d'abril, FJ 9.

32. Rodrigo BERCOVITZ RODRÍGUEZ-CANO, «Inconstitucionalidad parcial de la Ley foral», p. 220, i Miguel COCA PAYERAS, «Competencia legislativa civil», p. 48.

33. STC 93/2013, de 23 d'abril, FJ 14.

Per aquesta raó porta a col·lació la seva doctrina sobre el principi de seguretat jurídica (art. 9.3 CE), segons la qual les sentències declaratòries de la inconstitucionalitat d'una llei no permeten revisar els procediments que hagin finalitzat amb una sentència amb força de cosa jutjada ni tampoc els procediments judicials o administratius en què encara no s'hagi dictat la resolució ferma.³⁴

Per tant, el principi de seguretat jurídica significa que les resolucions i les sentències dictades a l'empara de la Llei navarresa resten fermes i les que encara no s'hagin resolt s'han de regir per la normativa ara declarada inconstitucional per tal de garantir el principi de seguretat jurídica dels seus membres.

Tanmateix, d'aquesta doctrina es deriven dues reflexions. En primer lloc, les parelles de fet constituïdes conforme als preceptes de la Llei navarresa de parelles de fet que encara no hagin exercit els drets que els atorgava aquesta, han de sotmetre's a la declaració d'inconstitucionalitat. És especialment rellevant la declaració d'inconstitucionalitat dels supòsits de constitució per convivència d'un any o descendència comuna, ja que parelles que foren constituïdes legalment conforme a aquesta normativa ara es considera que no ho són, de manera que si a partir de la declaració d'inconstitucionalitat d'alguns preceptes de la Llei navarresa sol·liciten per exemple una pensió periòdica, no els serà atribuïda per no estar constituïdes legalment com a unió estable de parella. Això planteja la necessitat de fer pedagogia de la doctrina del Tribunal Constitucional en la mesura que parelles que van confiar en la seva existència legal com a tals, hauran d'adequar la seva situació a la nova realitat jurídica mitjançant la seva constitució com a unions estables conforme a la legalitat actual, principalment amb una escriptura pública o bé mitjançant la celebració del matrimoni. Com ha quedat exposat, si gaudir del règim jurídic de les parelles de fet implica la necessitat de realitzar un acte formal, la normativa sobre unions estables no fa cap aportació respecte de la institució matrimonial.

En segon lloc, se'ns planteja quina és la situació de les parelles de fet constituïdes conforme a la legalitat de lleis de parelles de fet que tenen preceptes similars als de la Llei navarresa de parelles de fet que s'han declarat inconstitucionals. Així succeiria clarament amb el règim jurídic de les unions estables en el Codi civil de Catalunya, l'article 234-1 del qual estableix que es considera que hi ha unió estable per convivència de més de dos anys, convivència amb descendència comuna o constitució en una escriptura pública. És evident que la doctrina del Tribunal Constitucional deixa la porta oberta a la declaració d'inconstitucionalitat d'altres lleis autonòmiques. Ara bé, resta per veure com es concretarà el principi de seguretat jurídica de l'article 9.3 CE en aquests casos.

34. El Tribunal Constitucional ja havia establert aquesta doctrina en la STC 54/2002, de 27 de febrer, FJ 9, la STC 365/2006, de 21 de desembre, FJ 8, i la STC 161/2012, de 20 de setembre, FJ 7.